

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

a) Leposlovje

Ivan Matičič: *Živi izviri*. Samozaložba, Ljubljana, 1937, str. 412.

Kakor v leposlovju razločujemo dve osnovni vrsti, posnemalno (realizem in impresionizem), ki hoče obnoviti zunanjo resničnost, in neposnemalno (idealistični ekspresionizem), ki gre čez oblike obstoječe resničnosti v razodetje človeškega in v odrešujoči svetovni nazor, tako imamo tudi dve vrsti zgodovinskega romana. Realistični hoče le izčrpati zgodovinsko snov in pokazati, kako je bilo (prebrisani Shaw bi rekel, da se človek ne spreminja in da sploh nikoli ni bilo drugače, kakor je sedaj), ekspresionistični pa naglaša iz zgodovine one momente, ki kažejo sedanjemu človeku, kako naj bo, katero praktično stališče naj zavzame v filmski bežnosti sodobnega dogajanja. Realista Finžgar in Zorec sta po zgodovinskih virih in s posnemanjem resničnega govora napisala svoje zgodovinske povesti. V Matičiču se izživlja silna napetost in razgibanost povojskega ozračja, ki nikoli ne pride do mirnega gledanja in naslade nad posnetkom govorjenja, ampak se zanaša v silnem čustvu preko mirne stvarnosti v višje vrednote, kakor je obstoječi svet človeškega egoizma. Iz splošne zavesti se razvija individualna, da v svobodi celote je mogoča individualna svoboda, kdor ubira nasprotno pot, je kot »drevo bolehalo v suši«. To kolektivno misel je približala vojska, zato vsi hite, da bi jo utelesili v živo realnost. Prenovitev, renesanca človeštva je osnovna misel našega časa, kdor pa resničnost posnema, ne misli v prvi vrsti na prenovitev, ampak na zadovoljnost s starim. Kdor je Matičičevo povest »Na mrtvi straži« (1928) sodil s stališča realističnega posnetka, ni zadel življenjskega čustva te knjige, ki je ménilo na obrambo človeškega v podobi naše domovine. Več kot za posnetek življenja mu je za izraz lepšega, požrtvovalnejšega človeštva. Zato so mu tudi mnogi, ki so brali ritmično urejeno Cankarjevo ali izvirnega ljudskega čustva polno Finžgarjevo prozo, očitali, da nima sloga. Posnemalnega res nima, kajti njegov slog je na potih ekspresionizma, silno čustvo ne ostane pri sprejemanju sveta, ampak gre preko njega v izraz močnejše, odrešujoče vsebine. Še Gregor Veliki je rekel, da »je zelo nevredno, če bi se besede nebeškega nauka uklanjale pravilom

slovnice¹. V »Živih izviri« sicer ni nebeškega nauka, je pa nauk, česa naj se narod uči iz zgodovine.

Finžgar je v svojem romanu predložil nekdanjo enoto Jugoslovanov, ki se nam zopet svita na obzorju, Matičič se je zaglobil v problem slovenske domovine, ki ni dosegla utelešenja svoje enote. Estoncem, Letom je Evropa dala državo z 1.500.000 prebivalci, a nam so jih odtrgali več ko eno tretjino iz narodnega telesa. 100.000 Slovencev, ki jih je še ostalo od Velike Karantanije na Koroškem, pomeni za nas toliko ko za Nemce 5–6 milijonov, in pol milijona Slovencev v Italiji je za nas taka teža, kot bi nekdo Italijanom odtrgal 15 milijonov. Treba bi bilo, da se tudi veliki narodi uče od malih, če hočemo priti do človeške enote vsaj v Evropi. Spoznanje vseh velikih prerokov človeštva združuje v sebi moč tigra in pohlevnost ovce, a moderna država hoče biti le krvoločni tiger. Okoli človeka se dela tuj svet, sužnost še neznanih sil materije, zato je ekspresionizem hotel izraziti močnejše in prostejše človeštvo prvotne dobe.

Matičičeva povest premeri v velikanskih korakih 10. rod (okoli 850.), 20. rod (1350.), 30. rod (1800.), 32. rod (1900.) slovensko zgodovino. Od 5. do 13. poglavja, kjer slika zasedbo slovenske pokrajine po nekem tujem ljudstvu, je pa očitno odključni roman (Schlüsselroman). Znane razmere in dogodke po vojski je moral zaviti v meglo zasedbe po Ligurij, ki govore neki jezik afriških divjakov. Bartsch je nekda napisal Deutsches Leid, ki ga pri nas tedaj ni bilo in ga ni sedaj, tu pa je resnična slovenska bolečina. Od vseh milijonov Nemcev v Evropi se menda ne eden ne zgubi, tu je pa ves ligurski državni aparat na delu, da ljudstvu poleg zemlje vzame še narodnost, po kateri so šele postali ljudje, in dela iz njih breznačajne renegate. Tudi pri Ligurij pisatelj loči državo od naroda. Država narod ali narode kvari, ker jim vsiljuje svoj kratkovidni racionalizem, za katerim stoji navadno korist mogočnikov. Narod je nekaj drugega kot država. Po Vosslerju² narodni genij ni osvajalen, ampak je le sebi zvest, ko si ustvarja v veri, npravnosti in družbi oblike za vedno življenje svojega kolektiva. Te oblike niso nastale po razumskem potu, ampak iz tihega sporazuma čustva v teku stoletij so organsko zrastle v neodtujljivo dediščino celote in posameznika. Države pa narod kvarijo, ko mu ukazujejo: Ti ne smeš biti sebi zvest, ampak meni. (Razen onih, ki hočejo uničiti narodnega genija.) Tudi pri Ligurij je še nekaj ljudi, ki jim sveti luč iz naroda, n. pr. učitelj Gomba z nepodkupljivo npravnostjo ali neki dobrodušni simba (menda poveljnik), ki človeško ravna s podjarmljenim ljudstvom. Pretežna večina so pa le tiranski zastopniki ligurske države, ki je legla kot svetopisemska zver na tujo zemljo. Slovensko ljudstvo gonijo žandarji k ligurskemu duhovnu v cerkev, učitelj Sukum otrokom pritiska jezik ob zobe do krvi ali jim pljuje v odprta usta, če ne znajo ligursko govoriti, včasih pa tepe slečene deklice, ki morajo nage skakati okoli njega. Ljudem spreminjajo imena, jih tepejo ali jim skrivaj zažigajo hiše, potem jih pa vlačijo v svoje ječe. Kadar jih izpuste, pa včasih koga za šalo ustrelje ali mu dajo zastrupljenega vina. To je kot pravljica

¹ Iz. Cankar: Zgod. lik. umetnosti, I, str. 92.

² Geist u. Kultur in der Sprache, Heidelberg, 1925.

o orientalskih despotih ali pripoved o razmerah pri ljudožrcih, ki natihoma ugrabijo človeka iz sela, da ga ne bo nikdar več nazaj iz požrešnega golta. Kaj čuda, da se nekaj pogumnih fantov oboroži, da postrele nekaj nasilnikov. Liguri so odslej previdnejši, puntarje polove in vržejo v ječo Selaj harum, kjer morajo prestat vso iznajdljivost mučenja, ki je je zmožna človeška izprijenost. Pretepanje je še najbolj nedolžno, kajti treba je stopiti tudi v vrelo vodo ali se dati polivati s kropom, drugemu iztrgajo s kleščami zobe iz ust ali odrežejo še kako drugo stvar. Najbolj gnusna je sodnijska komedija, ki se igra z utrujenimi jetniki in jim vzbuja upanje, da bi se ne pritoževali in da bi tudi perfidni advokati dobili svoj mastni delež, čeprav je vse naprej določeno na ukaz od zgoraj. Matičič je mojstrsko predložil to dvoličnost zvičajne ligurske »dežele« in postavil za večne čase veličasten spomenik žrtvam, ki so morale umreti pod streli za svoj narod. A ljudstvo ostane kljub odpadnikom in plačanim ovaduhom sebi zvesto. Nagonsko se obuja v njih staroslovenska ideja bratstva in z njo močnejši in prostejši človek, kakor je pred štirinajst sto leti prvič stopil na to zemljo in ga je pisatelj pokazal v prvih poglavjih. Živi izviri slovenstva so v naši vasi, kjer je v delu in trdem boju z naravo narod ustvaril svojevrstne oblike življenja, kot se kažejo v jeziku, značaju, nramnosti, okrasju, v navadah, ob delovnem dnevu in prazniku pri poedincu in celoti. »Tam so tise trdožive, silna rast, ki je noben vihar ne zlomi« (411). Tu je večno življenje, ki »sipa svoje seme v daljo«, meščan je racionalist in živi samo začasno. Le tu se ob času nevarnosti obudi spomin staroslovenskih bratstev in zadrug, zavest, da moč posameznika izvira iz splošnosti, medtem ko meščan ne zna biti drugega kot samotni individualist, ki ne čuti več živih izvirov. Ko pisatelj spremlja metamorfoze narodnega življenja od mitične dobe skozi srednji in novi vek do zasedbe po Ligurij, mu vstaja ponosna zavest: Pogorje se ne podere nikoli (138). Kje pa je to Pogorje? V deželi Brjaniji, ki je nekak simbol za celoto slovenskega naroda, naša večna sanja, ki je samo enkrat bila uresničena in pozneje nikoli več. Oblika povesti spominja na Zorčeve Bele menihe, ki je pokazal na metamorfozah Trlepove rodovine v štirih značilnih dobah 700 letno zgodovino Stične, ali pa na nemško povest Wilh. Vershofena: Swennenbrügge, kjer tudi pisatelj spremlja razvoj pokrajine skozi stoletja do najnovejšega časa z namenom, da bi pokazal odrešujoče osveščanje v težki sedanosti (1928). Matičič ga je našel v staroslovenskem bratstvu, v uresničenju organične misli vasi, v misli skupnosti, ki se je pri nas zaničljivo raztekla v evropske krilatice, a nikdo se ne spomni, da nas je ta Evropa oplenila do golega.

Pripovedovanje je polno latentne energije, kakor jo daje pogled celote. Matičiču ni za mirno vglabljanje v duševnost poedinca — to so itak same preproste osebe z elementarno duševnostjo kot v narodni pesmi, kjer bolj ustreza splošen značaj kot posamezna individualnost — ampak za obvladovanje velikih skupin in prizorov bodisi iz narave ali med ljudmi. Staroslovenska doba se je že tako izživiljala v skupnosti bratstev in zadrug, ki delajo iz pragozda orno zemljo, orjejo, sejejo, spravljajo pridelke, predelavajo v zadrugah in razpečavajo na semnjih. Sporedno z delom gre praznovanje in

skupno veselje, ko slave zmago Sonca, prihod Vesne ali jeseni darujejo poljskih pridelkov pri Svetih izviri in plešejo. Enako ima vas v krščanski dobi posebne prilike skupnosti: žegnanje, plesi, košnja, metev, ženitovanje itd. Naj so Slovenci krščanstvo sprejeli prostovoljno ali politično prisiljeni, dejstvo je, da je krščanstvo že v miselnosti vsakega jezika naznačeno, kajti v jeziku je obvladavanje stvari in svoboda celote kakor v platonizmu in nato v krščanstvu. S filmsko naglico se vrste slike iz narave in človeškega življenja druga za drugo. Kakor rog pokliče zborovalce, tako pisatelj z dvema, tremi besedami označi položaj, ki sestoji iz tisoč podrobnosti. Ne s hladnim ugotavljanjem, ampak z močnim čustvom je treba obvladati nepreglednost, zato prehaja slog iz realistične obnove v patetično navdušenje in prekipevanje. Namesto plastike in reliefa, ki gleda posamezne stvari, je nemirna slikovitost pripovedovanja, ki prehode zabriše. Težko je ločiti, kaj pripoveduje pisatelj, in kaj govore njegove osebe, direktni govor je večkrat namenoma brez narekovaja. Dogodki dosledno prehajajo iz mirnega in bledejšega preteklega časa v slikoviti historični sedanjik, iz mirujoče preteklosti jih pisatelj nasilno potiska v razgibano sedanjost pred naše oči. Kdor bi sodil povest po realističnih vzorcih, bi ji ne bil pravičen, kajti slikovito pripovedovanje je ravno tako upravičeno kakor plastično, iz močnega čustva prav tako vstaja resničnost, kakor iz jasnega gledanja. Narod pa bo pisatelju za to knjigo hvaležen, ko bo ob njej še enkrat sanjal idejo svoje moči iz celote.

Dr. Jakob Šilc

Miško Kranjec: Kapitanovi. Roman. Založila in izdala Slovenska Matica, Ljubljana, 1938, str. 384.

Kranjec Miško je brez dvoma najboljši in najplodovitejši pisatelj novega realizma ali, kakor so prej rekli, nove stvarnosti. V zadnjih letih je napisal tri obširne romane in nebroj manjših povesti. Le siromašne slovenske razmere, ki ga silijo v dninarsko delo, bodo krive, da bo rajši plodovit, kakor da bi segel na vrhunec slovenskega pripovedništva in zajel v vsej globini slovensko misel. V Župančiču je čudežno vzcvetel slovenski jezik v poezijo, pri Kranjcu je še vse polno osmošolskih in časnikarskih izrazov: enostaven, dejstvo, dočim, slučaj, posledica, čimprej, odvišno, razlika itd. To se pravi, Miško ne raste iz jezika in iz njegovih skrivnostnih kažipotov, ampak iz »aktualnih« idej sodobne evropske stvarnosti. Goethe je tožil nad pomanjkljivostjo nemškega jezika, ko je pomislil na vse oblikovno bogastvo latinščine, slovenščina je v tem pogledu najbolj estetičen evropski jezik, če imenujemo estetično smisel za zunanjo obliko. Italijanščina je že v sklanjatvi in spregi, zlasti v perfektu, okorela in se ž njo ne more meriti, s slovenščino se glede gibljivih oblik morejo primerjati le nekateri slovanski jeziki. Če je jezik organsko zrastel iz narodnega čustva in mišljenja, tedaj moramo sklepati na neko neusahljivo narodno kulturo, kakor jo je pri Slovanih slutil že Herder in jo šele sedaj pri Slovencih odkrivajo izsledki o naši ornamentiki. Tudi jezik je le svojevrstna ornamentika, pravi Vossler. Dolžnost pisateljeva je skrbeti za realno besedišče, če naj se ne zadušimo pod navalom tujine. Slovenska narodna pesem je sirota polna tujih besed, kakor nemški jezik ob času tridesetletne vojne francoskih, a tako daleč le še nismo